

Indeficienter – a hungarikakutatás múltja, jelene és jövője (?) a Rijekai Állami Levéltárban*

1659. június 6-a nagy napként rögzült Fiume történetében, hiszen I. Lipót német-római császár és magyar király díszes címert adományozott a kis kelet-adriai kikötővárosnak, amely az uralkodó Habsburg-dinasztia jelképeit és a város főbb attribútumait tartalmazta: a birodalmi koronát és egy sziklán álló, aranycsőrű és aranylábú, kétfejű, vörösnyelvű fekete sast, valamint egy amforát, amelyből víz zúdul alá.

A címer a heraldika szigorú szabályait követte, de több szembetűnő apróság mégis különlegessé tette. A rajzon a hagyományos ábrázolástól eltérően a császári sas mindkét fejével balra nézett, a címer alsó részén pedig egy latin szó díszelgett: „INDEFICIENTER”. Egyes értelmezések szerint a jelmondat a várost határoló Fiumara folyó bőséges vízére, illetve a város „lankadatlan”, „kiapadhatatlan”, „kiszáradhatatlan” hűségére utalt.¹

A „kiapadhatatlan” és „kiszáradhatatlan” kifejezések azonban nemcsak Fiume „fidelissima” mivoltára vonatkozathatók, hanem a város történetének magyar szempontból is elképesztő téma- és forrásgazdagságára is. Ezt jelzi, hogy Magyarországon csak az elmúlt két évtizedben számos tanulmány, doktori értekezés és könyv született Fiumével kapcsolatban. A felsorolást Fried Ilona már-már klasszikusnak számító, egyben hiánypótló monográfiájával illik kezdeni, majd Horváth László közlésre előkészített, levéltári kutatásokon nyugvó kéziratával, Horváth József hajózástörténeti írásaival, valamint Kiss Gy. Csaba és S. Pallós Piroska művelődéstörténeti munkáival érdemes folytatni. A legújabb napvilágot látott könyvek közül leginkább Pelles Mártonnak és Zsigmond Gábornak a magyar kereskedelmi tengerészet történetéről írt köteteit, Erdősi Ferenc közgazdasági vizsgálódásait, Juhász Imre politikatörténeti összefoglalóját, végül Egan Lajos fiumei kormányzóhelyettes naplóját és a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára doktori disszertációkat közlétező sorozatában megjelent, e sorok írója által jegyzett kötetet lehet megemlíteni. A megnövekedett tudományos és közérdeklődés egyértelmű jeleként könyvelhető el az is, hogy 2022-ben a Pro Minoritate folyóirat különszámot szentelt a kikötőváros történetét különböző szempontokból ismertető közléseknek.

* A szerző köszönetet mond Vass Csabának az MNL OL Magánlevéltárak és Gyűjtemények Osztálya levéltárosának a tanulmány megírása során nyújtott segítségével.

¹ Schnierer, 1882:36.; Radvánszky–Fejérpataky, 1884; Adamić, 2018.

A hungarikakutatás kezdetei a Rijekai Történeti Levéltárban

Természetesen a felsorolt eredmények az előző generációk hungarikakutatásai nélkül nem születhettek volna meg.² A rijekai levéltárban őrzött magyar vonatkozású iratok feltárása az 1960-as években kezdődött meg a jugoszláv–magyar kulturális egyezmény pontjainak megfelelően. Magyar részről a hungarikák felderítését és feltárását tűzték ki legfőbb célul, „jelezve mindazon levéltári fondokat, amelyeknek mikrofilmre való vétele érdekében hazai levéltári hatóságainknak mindent el kell követniük”³

A kétoldalú megállapodás értelmében a felek között kölcsönös személy-, dokumentum- és információcsere bonyolódott le, így a magyar levéltárosok rendszeresen végezhettek feltárómunkákat a Jugoszláv Szövetségi Szocialista Köztársaság levéltáraiban. A kiutazásokat eleinte a Művelődésügyi Minisztérium Levéltári Osztálya, majd a Kulturális Minisztérium Utazási Bizottsága, illetve annak Levéltári Osztálya koordinálta és felügyelte.⁴

A jugoszláv–magyar egyezés alapján került sor 1964-ben Karsai Eleknek, a Magyar Országos Levéltár (OL) levéltárosának és Takáts Endrének, a Veszprémi Állami Levéltár igazgatójának kiküldetésére,⁵ majd egy évvel később az ugyancsak a OL részéről delegált Kiss Dezső kutatóútjára. Kiss munkája azért is volt nagy jelentőségű, mert hungarikajelentésének⁶ egy részét az 1968-ban megjelent Levéltári Szemle Figyelő című rovatában önálló tanulmányként is közölte. Tevékenysége mérföldkőnek tekinthető, mivel ő volt az, aki a fumei és magyar–horvát tengerparti kormányzóság iratairól első ízben tételes jegyzéket készített, és azt egy rövidebb intézménytörténettel együtt a szélesebb közönség számára is elérhetővé tette.⁷ Karsai, Takáts, valamint Kiss feltárásai hamarosan referenciaponttá váltak és követendő példát nyújtottak a kollégáknak, például a kaposvári levéltár igazgatójának, Kanyar Józsefnek és Budapest Főváros Levéltára főlevéltárosának, Szekeres Józsefnek.

Kanyar 1969 szeptemberében,⁸ Szekeres pedig először 1970. január 2-án érkezett Rijekába, hogy az 1918 óta szinte érintetlenül a polcokon heverő fumei dokumentumokat személyesen megtekintse. Szekeres ekkor, illetve későbbi kiutazását követően

² 2007-ig a következő levéltárosok rijekai beszámolóit le lehetők fel a Magyar Nemzeti Levéltár hungarikajelentéseket tartalmazó gyűjteményében: Karsai Elek és Takáts Endre 1964, Kiss Dezső 1965, Horváth Ferenc 1968, Kanyar József 1969, Szekeres József 1969–1970, Balanyi Béla 1969–1970, Vass Előd 1971, Veres Miklós 1972, Kardos Kálmán 1972, Lakatos Ernő 1973, Szita László 1974, Simonffy Emil 1978, Szekeres József 1979, Rádyné Rác Katalin 1981, Lakos Ágnes 1985, Galasi Zsuzsanna 1986, Erdmann Gyula 1987, Galasi Zsuzsanna 1988, Kollega Tarsoly István 1989, Bősze Sándor, Récsi Balázs, valamint Csóti Csaba 2004–2005.

³ MNL-OL-X 10810-Y04.

⁴ MNL-OL-X 10810-Y87.

⁵ MNL-OL-X 10810-Y02.

⁶ MNL-OL-X 10810-Y97.

⁷ Kiss, 1968.

⁸ MNL-OL-X 10810-Y04.; MNL-OL-X 10810-Y08.

több alkalommal, mintegy 500 ifm terjedelmű kivételes forrásértékű magyar iratanyag-ról számolt be, amelynek teljes feltárását mindenféleképpen indokoltnak tartotta. Jelen-tése szerint ebből a mennyiségből csaknem 120 ifm-t a fiumei kormányzóság keletkezte-tett.⁹ Szekeres álláspontja másik két rijekai tanulmányútját követően sem változott meg. Még 1979 őszén is úgy vélte, hogy a Rijekai Történeti Levéltár (*Historijski arhiv Rijeka*) 1779 és 1918 között keletkezett hungarikaanyagait magyar részről kiemelt figyelemben kell részesíteni és azokról részletes jegyzékeket, valamint fényképeket, mikrofilmeket szükséges készíteni.¹⁰ Akárcsak „elődei” – mint például Kiss Dezső¹¹ – a Rijekában őrzött magyar vonatkozású iratok közül a legértékesebbek az államhatalmat képviselő fiumei kormányzó által vezetett politikai, közgazdasági és jogi kérdésekkel kapcsolatos dokumentumokat őrző Kormányzóság (HR-DARI-7), a tengerészeti ügyekkel és a ke-reskedelemmel, a konzuli ügyekkel, a kikötőépítéssel foglalkozó Tengerészeti Hatóság (HR-DARI-46) fondjait, továbbá a kereskedelmi, a gazdasági és a társadalmi élet va-lamennyi dimenzióját átszövő Fiumei Kereskedelmi és Iparkamara (HR-DARI-179) anyagait tartotta. Jóllehet, a városi önkormányzat iratainak helyet adó Magistrato Civico (HR-DARI-22) és a kikötővárosban egykor működött magyar iskolákat ellenőrző Tan-felügyelőség fondjai sem kevésbé jelentősek.¹²

Tapasztalatok, vélemények, élmények

A szakmai, a személyes preferenciák, valamint a kor sajátos értékrendje miatt is a kapi-talista fejlődéssel, a munkásmozgalommal, a sztrájkokkal, valamint a kivándorlással és a hajózási társaságokkal (Adria Rt., Tirena, Fiumana, Lloyd Triestino), a vasútépítéssel és a folyamszabályozással kapcsolatos iratok buzgó ajánlása mellett Szekeres véleményét a többi kiutazó is osztotta.¹³ Egyetértettek abban is, hogy a magyar levéltárosoknak fel-adata, „küldetése” van Rijekában ezek kapcsán, tehát megéri a fáradságos és körülményes kiutazást vállalni.¹⁴ Szekeres szavait idézve: részben azért, mert az ott őrzött hungarika „elsőrendű forrásanyagot képez a magyar fináncctőke és imperializmus 19. századi terjesz-kező törekvéseire és gazdaságpolitikájára, a magyarosítási törekvésekre, a kibontakozó és mindinkább elmérgesedő horvát–magyar és olasz ellentétekre, a nemzetiségi viszályko-dásokra” nézve,¹⁵ de azért is, mert Kiss Dezsőhöz hasonlóan úgy látta, hogy az iratok nagy mennyiségben, selejtezetlenül maradtak fenn, és a köztük fellelhető tükröződő minisztériumi bizalmas levelezések, rendeletek a háború, valamint a tűzvészek során elpusztult magyarországi levéltárak iratainak pótlására is lehetőséget teremtenek.¹⁶

⁹ MNL-OL-X 10810-Y10.

¹⁰ MNL-OL-X 10810-Y31.

¹¹ MNL-OL-X 10810-Y97.

¹² MNL-OL-X 10810-Y10.

¹³ MNL-OL-X 10810-Y04.; MNL-OL-X 10810-Y54.

¹⁴ MNL-OL-X 10810-Y60.; MNL-OL-X 10810-Y65.; MNL-OL-X 10810-Y87.

¹⁵ MNL-OL-X 10810-Y10.

¹⁶ Ua. és MNL-OL-X 10810-Y97.

Lakos Ágnes a meglevő mutatókönyvek és egyes fontosabb iratok mikrofilmzését azért is gondolta nélkülözhetetlennek, mert így a későbbiekben a magyarországi kutatók már felkészülten utazhatnak Rijekába, ezzel pedig értékes időt és energiát takaríthatnak meg.¹⁷ Erre a következtetésre jutott Galasi Zsuzsanna is,¹⁸ míg Erdmann Gyula, a Békés Megyei Levéltár igazgatója már a történeti érték szűkebb meghatározását, valamint a mikrofilmzésre javasolt dokumentumok jegyzékének szigorú megróstatását szorgalmazta 1987-ben.¹⁹ Persze, ő a kormányzósági iratok értékét eleve jóval kritikusabban ítélte meg, és úgy vélte, hogy „a kutatott fond általában nem tűnik elsőrendű forrásanyag-nak. A legfontosabb iratok (összegező iskolai jelentések, iparfelügyelői jelentések, éves statisztikák stb. – mindig a megfelelő tárcához, ill. a KSH-hoz lettek Fiuméből – is – felterjesztve, így ott megtalálhatók (zömmel), míg a kormányzósági anyagból ezek többsége hiányzik! Feltevésem és tájékozódásom szerint Fiume város iratai komplettebbek és többet ígérnek; sajnos a képviselő-testületi jegyzőkönyvek sorozata nincs meg, így ezeket a fontos iratokat is a többi közül kell kiemelni-kikeresni.”²⁰

A kiutazó levéltárosok többsége a tárolási viszonyokra és kutatási feltételekre sem felejtett el kitérni. Szinte egyöntetűen megállapították, hogy bár a Rijekai Történeti Levéltár főépülete – József főherceg egykori villája – jól felszerelt kutató- és kiállítótermekkel, valamint könyvtárral rendelkezik, és viszonylag kedvező tárgyi, anyagi és személyi viszonyok közt dolgoznak az ottani levéltárosok, aggodalmat keltő, hogy „a kormányzósági iratok egy külön épületben, kutatásra eléggé alkalmatlan raktártermekben vannak elhelyezve”.²¹ Rijeka domborzati és térszerkezeti sajátosságaiból adódóan az iratokat a főépülettől csaknem egy kilométerre, egy 200 méterrel alacsonyabban fekvő külön helyen tárolták, így mozgatásuk nagy kihívást jelentett a hungarikafeltárások során.

Szekeres József 1970. és 1979. évi jelentéséből ismeretes, hogy a régi városháza épületében őrzött kormányzósági iratokat saját autóján kellett a főépület kutatótermébe szállítania,²² ami tekintélyes idővesztéssel járt. Galasi Zsuzsa és Kollega Tarsoly István, a MOL levéltárosai ennek kapcsán pedig arról számoltak be, hogy még az ügyiratok előkészítését és „lekísérését” is maguknak kellett elvégezniük, ami tovább lassította a munkájukat. Igaz, azt is hozzátették, hogy legalább tetszés szerinti mennyiséget vehettek kézbe.²³

Szintén komoly időkiesést okoztak a gyakori értekezletek, munkaszüneti napok, ünnepek,²⁴ a kutatóterem kedvezőtlen nyitvatartási rendje (8, illetve 9 órától 13 óráig), illetve az egyes iratok fellelésének módja, mivel a legjobb esetben is csak mérsékelten hasznosítható mutató- és iktatókönyvek álltak rendelkezésre.²⁵ Egyes vélekedések szerint „helyesebb

¹⁷ MNL-OL-X 10810-Y54.

¹⁸ MNL-OL-X 10810-Y77.

¹⁹ MNL-OL-X 10810-Y65.

²⁰ MNL-OL-X 10810-Y65.

²¹ MNL-OL-X 10810-Y04.; MNL-OL-X 10810-Y31.

²² MNL-OL-X 10810-Y08.; MNL-OL-X 10810-Y10.

²³ MNL-OL-X 10810-Y77.; MNL-OL-X 10810-Y87.

²⁴ MNL-OL-X 10810-Y08.

²⁵ MNL-OL-X 10810-Y54.; MNL-OL-X 10810-Y60.; MNL-OL-X 10810-Y65.; MNL-OL-X 10810-Y77.

lett volna 1878-tól darabonként nézni át az anyagot, s akkor biztosan nem maradt volna ki érdemi irat; így azonban – mivel a levéltárosok nem szerelnek – féltő, hogy jónéhány kikért irat kezelői hiányosság miatt nem került, ill. nem kerül majd elő [...]”²⁶ A nehézségeket fokozta, hogy a korábban sokszor szinte teljesen magyar nyelvűként leírt fondokból egyre nagyobb mennyiségű olasz nyelvű dokumentum került elő, amelyek témáinak azonosítása nyelvtudás hiányában szintén tetemes idő- és energiárfordítást igényelt.²⁷

Noha Kollega Tarsoly István jelentésében a rijekai munkatársakkal folytatott baráti beszélgetéseire úgy emlékezett vissza, hogy „Fiume magyar és olasz múltja kellően leplezve van”,²⁸ a magyarországi levéltárosoknak közös tapasztalata volt, hogy a rijekaiak a legnagyobb előzékenységgel karolták fel hungarikakutatásaikat.²⁹ Sőt, Kollega Tarsoly ajándékként Kádár János születési anyakönyvi kivonatát is megkapta.³⁰ Az sem volt példa nélküli, hogy a rijekai levéltárosok anyagi ügyekben is támogatták a magyar kollégákat: így akkor, amikor 1970-ben Szekeres József gépkocsiját feltörték és 600 dinár kára keletkezett. Szekeres jelentése szerint „mihelyt a levéltárban az eset ismertté vált, a levéltárigazgató [Danilo Klen – OÁ] s a szakszervezeti elnök biztosítottak károm megtérítéséről. Néhány napon belül az összeg felét a levéltár segélyalapjából, másik felét pedig Zágrábban a Horvát Levéltárosok Szövetsége részéről ki is fizették részemre.”³¹

A rijekaiak ezenkívül szabadidős kirándulásokat, programokat szerveztek a magyar kollégáknak, segítettek az elszállásolásban (például a Bonavia Hotelben vagy a Hotel Neboderben, illetve a levéltár gondnoki lakásának egyik helyiségében)³² és gondoskodtak arról, hogy a szükséges iratokhoz a lehető leggyorsabban és legnagyobb mértékben jussanak hozzá.³³ Már csak azért is, mert „sem a levéltárban, sem a városi kulturális történetkutatással foglalkozó intézményekben nincsenek olyan dolgozók, akik az anyagot, amely 90%-ban magyar nyelvű, használni tudnák, abból következőleg, hogy nem beszélnek magyarul”.³⁴ A helyzet 1985-re sem változott: Lakos Ágnes változatlanul arról számolt be, hogy a rijekaiak „csak szótár segítségével tudnak egy-egy ügyet kikeresni az 1879–1918 közötti mutatókból, és ha van horvát, olasz vagy német nyelvű irat az ügyiraton belül, akkor azt használják”³⁵

Ennek ellenére – vagy inkább éppen ezért – több jelentésben feltűnik a rijekai levéltárosok magas együttműködési készsége és nyitottsága. Ez egyfelől egymás közgyűjteményeinek megismerésében és a horvát–magyar vonatkozású dokumentumok iránt való érdeklődésben, másfelől a kölcsönös publikálási lehetőségekben és az eredmények megosztásában nyilvánult meg. Szekeres József a rijekaiak tudományos viszonyulásáról

²⁶ MNL-OL-X 10810-Y65.

²⁷ MNL-OL-X 10810-Y54.; MNL-OL-X 10810-Y60.

²⁸ MNL-OL-X 10810-Y87.

²⁹ MNL-OL-X 10810-Y08.; MNL-OL-X 10810-Y14.; MNL-OL-X 10810-Y111.; MNL-OL-X 10810-Y65.

³⁰ MNL-OL-X 10810-Y87.

³¹ MNL-OL-X 10810-Y08.

³² MNL-OL-X 10810-Y54.; MNL-OL-X 10810-Y60.; MNL-OL-X 10810-Y77.; MNL-OL-X 10810-Y87.

³³ MNL-OL-X 10810-Y10.; MNL-OL-X 10810-Y87.

³⁴ MNL-OL-X 10810-Y10.; MNL-OL-X 10810-Y54.

³⁵ MNL-OL-X 10810-Y54.

a következő szavakkal emlékezett meg: „Az ő részükről szívesen fogadták kutatásainkat s hajlandók max. 5 ív terjedelemig az anyaggal kapcsolatos publikációk megjelenítésére is.”³⁶ Ez viszont aligha meglepő, hiszen – miként arról a beszámolókból olvasni lehet – a rijekai levéltárosok számára a kutató-, a tudományos és a kiadói tevékenység, valamint a kiállítások rendezése hagyományosan nagyobb prioritást élvezett a levéltári szakmunkákkal (rendezés, leltározás, dobozolás, segédletkészítés) szemben.³⁷

És hogy a raktár mélyén fekvő iratok milyen fizikai állapotban voltak, mikor a levéltárosok megkezdték a feldolgozásukat? Kollega Tarsoly István szerint jó, de a „szokásosnál is jóval porosabbak. Szakadozott, töredezett deklék között, semmit sem tartó gyenge spárgával vannak összekötözve. Ígérték ugyan új spárgát, de csak egy kb. öt csomóra elegendőt kaptam, azt is igen gyengét, a csomók összekötéséhez semmiképp sem megfelelőt. Így a szétmállott spárgákat kellett összekötözgetnem, hogy valamivel egybetartsam a csomókat. Nem tudom, mit fognak csinálni a filmezésnél, valószínűleg szét fognak esni a csomók, mivel ahogy én a helyükre tettem, már akkor is csak a »szentlélek« tartotta.”³⁸

Egy új korszak hajnalán?

Hungarikafeltárás a Rijekai Állami Levéltárban

A felsorolt tényezők Bősze Sándorra, a Somogy Megyei Levéltár (SML) igazgatójára is ösztönzőleg hatottak, aki 2001-ben a Nemzeti Kulturális Alapprogram, majd 2003-ban egy, az Informatikai és Hírközlési Minisztérium által meghirdetett pályázat támogatásával munkatársaival³⁹ elvállalta az 1997-től már a Rijekai Állami Levéltár (*Državni arhiv u Rijeci*)⁴⁰ nevet viselő intézmény hungarika iratainak feltárását, rendezését és jegyzékelését.⁴¹ Bár a kaposvári levéltárosok ismerték és felhasználták a korábbi hungarikajelentéseket és jegyzékeket, de mivel azok jórészt szűrőpróbaszerűen készültek,⁴² arra csak mérsékelten építhettek. Mindenesetre az SML éveken át tartó kitartó tevékenységének meglett az eredménye: 2011-re elkészült a jelenleg 151 ífm terjedelmű, [1854] 1870–1918 [1922] évkörű elnöki és általános részből, valamint segédkönyvekből álló Magyar Királyi Tengerészeti Hatóság fondjának rendezése, az érintett anyagról pedig kétnyelvű (horvát és magyar) repertóriumot jelentettek meg.⁴³

³⁶ MNL-OL-X 10810-Y10.; MNL-OL-X 10810-Y04. A jugoszláv levéltárosok publikációs és együttműködési hajlandóságát Kanyar József is hasonlóan ítélte meg 1969-ben.

³⁷ MNL-OL-X 10810-Y08.

³⁸ MNL-OL-X 10810-Y87.

³⁹ MNL-OL-X 10810-Y105.; MNL-OL-X 10810-Y107.; MNL-OL-X 10810-Y108.; MNL-OL-X 10810-Y110.; MNL-OL-X 10810-Y111.; A feltáró és rendezőmunkáról Csóti Csaba és Récsei Balázs külön-külön is készített hungarikajelentéseket, illetve jegyzékeket.

⁴⁰ A Rijekai Történeti Levéltár a Horvát Köztársaság megalakulásával újjászerveződött és 1993-ban előbb Rijekai Történelmi Levéltárra (*Povijesni arhiv Rijeka*), majd 1997-ben Rijekai Állami Levéltárra (*Državni arhiv u Rijeci*) változtatta a nevét. Statut, 2019.

⁴¹ MNL-OL-X 10810-Y106.; Bősze, 2011:7-8.

⁴² MNL-OL-X 10810-Y30.; MNL-OL-X 10810-Y39.

⁴³ Bősze, 2011.

A rijekai feltárásoknak újabb lendületet adott, hogy Bősze Sándor és a rijekai intézmény igazgatója, Goran Crnković kollegiális kapcsolata az évek során barátsággá fejlődött, továbbá, hogy 1989 óta Dolinár Erzsébet személyében magyar anyanyelvű munkatársa is lett a levéltárnak. Ahogy Smiljanić Anikó a Rijekai Egyetemi Könyvtár (*Sveučilišna knjižnica Rijeka*) esetében,⁴⁴ úgy Dolinár Erzsébet sem csak a „helyszínen” nyújtott segítséget a Rijekába utazó magyaroknak, hanem a horvátok és magyarok közti közvetítésben, a szakmai eredmények, tapasztalatok „kicserélésében” egyaránt kulcs szerepet játszott. Számos szaktanulmány és kiadvány fordítása fűződik a nevéhez, többek közt a fentebb említett repertóriumé is.

A Magyar Királyi Tengerészeti Hatóság rendezésének és segédletének pozitív fogadtatása nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az SML már 2011-ben megkezdte újabb grandiózus projektjét, a Fiumei és Magyar–Horvát Tengerparti Királyi Kormányzóság iratainak rendezését. Bősze Sándor súlyos betegsége és 2014 októberében bekövetkezett halála után a munka vezetését hivatali utódja, Polgár Tamás, (az ekkor már) Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára új igazgatója vette át. Az ugyancsak éveken át tartó rendezés 2018 őszén fejeződött be, majd a jelentős hiányt pótló segédleteket az intézmény honlapján publikálták, hogy a 92 ifm terjedelmű, 1867–1921 évkörű fond használatát megkönnyítsék.⁴⁵ A repertórium kiegészítését, a Modellváltások a fiumei kormányzóság feladat-és hatásköreinek meghatározásában című bevezető tanulmányt jelen sorok írója 2018-ban a Klebelsberg Kunó-ösztöndíj támogatásával készítette el,⁴⁶ majd 2023-ban a Fiumei Kereskedelmi és Iparkamarának az I. világháború első éveit alatti keletkezett iratairól készített darabszintű jegyzéket, amely mellé a fiumei kamaráról egy nagy tanulmányt is közölt.⁴⁷ 2023-ban a Rijekai Állami Levéltár jelenlegi igazgatója, Markus Leideck kezdeményezte, hogy a Tengerészeti Hatóság mintájára a Kormányzóság repertóriumát is megjelentessék horvát és magyar nyelven, hagyományos könyv formában. A legfrissebb információk szerint a repertórium bevezető tanulmánya, valamint a segédletek horvát nyelvre átültetése folyamatban van.

A jelen

Noha a levéltár főépületének továbbra is József főherceg egykori villája ad otthont és számos irat még mindig külső raktárakban található, az elmúlt hatvan év alatt nemcsak a hungarikakutatásban, de a rijekai levéltár működtetésében, adminisztratív és tevékenységi körében, valamint technikai feltételeiben is számos változás ment végbe, így ma merőben más körülmények fogadják a kutatókat. Egyrészt a műszaki és informatikai berendezéseket fokozatosan lecserélték, a rendelkezésre álló segédletek egy részét, valamint a levéltár saját folyóiratának (*Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci* = A Rijekai Állami Levéltár Híradója) újabb számaikat online is elérhetővé tették, másrészt megkezdődött

⁴⁴ Mák, 2015.

⁴⁵ Polgár, 2019.

⁴⁶ Ordasi, 2019.

⁴⁷ Ordasi, 2023.

a levéltár dokumentumainak digitális archívumokba (Topoteka)⁴⁸ feltöltése és virtuális kiállításokon való közzététele. Az intenzívebb online megjelenés annak is köszönhető, hogy Markus Leideck igazgató személyes meggyőződése szerint paradigmaváltásra volt/van szükség, és a levéltártudománynak mielőbb alkalmazkodnia kell az új korszak technológiai kihívásaihoz és a digitális korszak elvárásaihoz.⁴⁹

A modernizációval azonban a bürokratizálódás és az intézmény működése is bonyolultabbá vált. A Rijekai Állami Levéltár 2019. évi statútuma, illetve belső szabályzata szerint az intézményben jelenleg hat osztály működik.⁵⁰ A kommunikáció leginkább a kutatóterem és a kutató között zajlik, de amennyiben szükséges, levéltárosi segítséget is lehet kérni. Mivel földrajzi fekvésénél és gazdag gyűjteményénél fogva a levéltárat nap mint nap számos külföldi – elsősorban olasz, osztrák és német – kutató keresi fel, a kutatóterem és a szaklevéltárosok a horváton kívül angolul, németül és olaszul is képesek részletes tájékoztatást nyújtani. Magyarul viszont egyikük sem tud és Dolinár Erzsébet nyugdíjba vonulása miatt jelenleg nincs magyar anyanyelvű alkalmazottja az intézménynek. Azaz könnyen előfordulhat, hogy – akárcsak a „hőskorban” – a rijekai kollégák egyes iratok azonosítását csak szótár használatával tudják elvégezni.

A Rijekai Állami Levéltár szerda kivételével minden hétköznap 8 és 14 óra között tart nyitva. A beiratkozás személyesen, egy papíralapú formanyomtatvány kitöltésével történik, ám az iratok kikérése, valamint a hely- és időpontfoglalás e-mailben is lehetséges. Bár viszonylag kis levéltárról van szó, érdemes a helyet minél korábban lefoglalni és az iratok lehető legpontosabb jelzettel ellátott listáját is mielőbb megküldeni.⁵¹ A beiratkozás és a kutatás 2021 óta, a reprográfiai szolgáltatások igénybevétele (fotó-, valamint digitális másolatkészítés stb.) már az azt megelőző évek óta díjköteles. Az aktuális díjszabásról és röviden a fondok tartalmáról a levéltár honlapja tájékoztat horvát nyelven, az iratok kutathatóságáról pedig a levéltári anyagokról és levéltárakról szóló 2018. évi törvény (NN. 61/18, 98/19) alapján összeállított felhasználási szabályzat (NN. 121/19) és a Rijekai Állami Levéltár statútuma (003-05/18-01/01.) rendelkezik. A hatályos jogszabály értelmében az 1990. május 30. előtt keletkezett nyilvános archív anyagok korlátozás nélkül kutathatók, míg a minősített és egyéb titkos információkat tartalmazó iratok csak a keletkezésüktől számított 40 év lejáta után vagy az anonimizálási eljárás lefolytatását követően hozzáférhetők.⁵²

Bizonyára a szervek egykori funkciójának és az általuk keletkeztetett dokumentumok tekintélyes mennyiségének és az elkészült segédleteknek is köszönhető, hogy a hungarikakutatáson belül a legnépszerűbbek a Tengerészeti Hatóság, valamint a Kor-

⁴⁸ Topoteka, é. n.

⁴⁹ Matičić, 2020.

⁵⁰ 1. Iratrendezési és feldolgozási, 2. Információs- és kutatószolgálati, 3. Iratvédelmi, restaurálási és reprográfiai, 4. Külső iratok, dokumentumok védelméért felelős, 5. Könyvtári és kiadói, 6. Általános és műszaki ügyekkel foglalkozó osztályok, illetve 7. a Rijekai Állami Levéltárhoz tartozik a senji gyűjtőközpont is. Unutarne ustrojstvo, é. n.

⁵¹ DAR, é. n.

⁵² Pravilnik, é. n.

mányzóság fondjai. Igaz, olasz, német, latin, illetve horvát nyelvtudással a városi önkormányzat vagy a Fiumei Kereskedelmi és Iparkamara, továbbá az egyes egyesületek (Societa degli Amici dell'Infanzia = Gyermekbarátok Társasága, Asilo di Carita per l'Infanzia = Gyermek-menedékhely, Circolo Árpád = Árpád Kör), családok (Gelletich, Nugent, Ossoinack, Peretti, Vraniczany, Zajc) és személyek (Casimiro Cosulich, id. Antonio Vio városatyák) anyagai is kimondottan eredményesen hasznosíthatók. Hasonló mondható el az iskolák, a pénz- és hitelintézetek, a gyárak, a hajózási társaságok, valamint az egyes vállalkozások, a turisztikai, erdészeti, mezőgazdaság szervezetek és a különböző céllal létrejött bizottságok dokumentumait tartalmazó fondokról és állagokról.

Természetesen a Rijekai Állami Levéltárban nemcsak magyar vonatkozású anyagokat őriznek, hanem a kelet-adriai egyházi intézmények, illetve a környező szigetek (Cres, Krk) és települések (Volosko, Opatija, Lovran, Bakar, Sušak, Kastav, Punat, Veli és Mali Lošinj stb.) iratai is itt lelhetők fel, valamint az anyakönyvek és az olasz, majd a jugoszláv korszak alatt keletkezett dokumentumok is páratlan történeti értékkel rendelkeznek.

Összességében megállapítható, hogy a rijekai levéltár az elmúlt évtizedekben alapvető átalakuláson ment keresztül és ezzel párhuzamosan a hungarikafeltárások körülményei is módosultak. A bekövetkezett változások a magyarországi történeti kutatásokra kimondottan élenkítően hatottak, amit világosan szemléltetnek a 2000-es évek óta publikált tudományos és ismeretterjesztő művek. Ugyanakkor néhány dolog változatlan maradt: az utazással és a szálláskereséssel járó kihívások, valamint a rijekai kollégák együttműködési hajlandósága, ami, akárcsak Fiume története és a Rijekai Állami Levéltár gyűjteménye, szó szerint kiapadhatatlan, indeficienter. Talán ez a kimeríthetetlen téma- és forrásbőség a Magyar Nemzeti Levéltár számára is lehetőséget teremt arra, hogy a levéltár- és a történettudományt újabb nemzeti és nemzetközi kincsekkel gazdagíthassa.

Források és szakirodalom

MNL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára.

OL X 10810 = Hungarikajelentés-gyűjtemény. Lezárt Gyűjtemény.

Y 2 = Karsai Elek és Takáts Endre hungarikajelentése, 1964

Y 4 = Kanyar József hungarikajelentése, 1969

Y 8 = Szekeres József hungarikajelentése, 1970

Y 10 = Szekeres József hungarikajelentése, 1969–1970

Y 14 = Szita László hungarikajelentése, 1974

Y 30 = Simonffy Emil hungarikajelentése, 1978

Y 31 = Szekeres József hungarikajelentése, 1979

Y 39 = Rádyné Rác Katalin hungarikajelentése, 1981

Y 54 = Lakos Ágnes hungarikajelentése, 1985

Y 60 = Galasi Zsuzsanna hungarikajelentése, 1986

Y 65 = Erdmann Gyula hungarikajelentése, 1987

Y 77 = Galasi Zsuzsanna hungarikajelentése, 1988

Y 87 = Kollega Tarsoly István hungarikajelentése, 1989

- Y 97 = Kiss Dezső hungarikajelentése, 1965
 Y 105 = Kardos Kálmán hungarikajelentése, 1972
 Y 106 = Bősze Sándor hungarikajelentése, 2004
 Y 107 = Récsei Balázs hungarikajelentése, 2004
 Y 108 = Csóti Csaba hungarikajelentése, 2004
 Y 110 = Csóti Csaba hungarikajelentése, 2005
 Y 111 = Récsei Balázs hungarikajelentése, 2005

- Adamić, 2018 = Adamić: Tražim prijevod povelje s latinskog na hrvatski Grb grada Rijeke 1659. Lokalpatrioti Rijeka, 2018. október 2. <https://forum.lokalpatrioti-rijeka.com/viewtopic.php?f=177&t=3491> (A letöltés ideje: 2024. március 27.)
- Bősze, 2011 = A Magyar Királyi Tengerészeti Hatóság iratai, 1870–1918. Szerk. Bősze Sándor. Kaposvár–Rijeka, 2011.
- DAR = Državni arhiv u Rijeci. <https://www.riarhiv.hr/kontakt.html> (A letöltés ideje: 2024. március 31.)
- Kiss, 1968 = Kiss Dezső: A fiumei és magyar–horvát tengerparti kormányzó iratai a Fiumei Állami Levéltárban, 1870–1918. Levéltári Szemle, 1968. 3. sz. 783–794.
- Matičić, 2020 = Matičić, Bruna: Markus Leideck, novi šef Državnog arhiva u Rijeci: “Budućnost arhiva je sasvim sigurno digitalna”. Novi List, 2020. november 29. <https://www.novolist.hr/ostalo/kultura/markus-leideck-novi-sef-drzavnog-arhiva-u-rijeci-buducnost-arhiva-je-sasvim-sigurno-digitalna/> (A letöltés ideje: 2024. március 31.)
- Mák, 2015 = Mák Ferenc: A befalazott gótika. A fiumei magyarokról. Korunk, 2015. 10. sz. 104–110.
- Ordasi, 2019 = Ordasi Ágnes: Modellváltások a fiumei kormányzóság feladat- és hatásköreinek meghatározásában – Centralizációs stratégiák Fiumében. A Fiumei és Magyar–Horvát Tengerparti Királyi Kormányzó iratainak repertórium. mnl.gov.hu/sites/default/files/sml/segedletek_forraskozlesek/2019-01-09_-_kormanyzosag/modellvaltasok_a_fiumei_kormanyzosag_feladat-_es_hataskoreinek_meghatarozasaban_-_csak_olvashato_0.pdf (A letöltés ideje: 2024. április 1.)
- Ordasi, 2023 = Ordasi Ágnes: A Fiumei Kereskedelmi és Iparkamara szerepe és jelentősége az állam hatalomgyakorlási stratégiájában és a lokális érdekérvényesítésben. Regio, 2023. 4. sz. 96–130.
- Polgár, 2019 = Polgár Tamás: Köszöntő. A Fiumei és Magyar–Horvát Tengerparti Királyi Kormányzó iratainak repertórium. https://mnl.gov.hu/mnl/sml/fiumei_es_magyar_horvat_tengerparti_kiralyi_kormanyzo_iratainak_repertoriuma (A letöltés ideje: 2024. március 31.)
- Pravilnik, é. n. = Pravilnik o korištenju arhivskog gradiva i radu čitaonica Državnog arhiva u Rijeci. <https://www.riarhiv.hr/Pdfovi/PRAVILNIK.pdf> (A letöltés ideje: 2024. március 31.)
- Schnierer, 1882 = Schnierer Gyula: Fiume multja és jövője. Nemzetgazdasági Szemle, 1882. 3. sz. 32–47.

Radvánszky–Fejérpataky, 1884 = Radvánszky Béla–Fejérpataky László: A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság véleménye Magyarország és Társországainak czímere felől. Turul, 1884. 2. sz. 1–5.

Statut, 2019 = Statut Dravnog arhiva u Rijeci. <https://www.riarhiv.hr/Pdfovi/Statut-2019.pdf> (A letöltés ideje: 2024. március 29.)

Topoteka, é. n. = Topoteka. Državni arhiv u Rijeci. <https://dar.topoteka.net/> (A letöltés ideje: 2024. március 29.)

Unutarnje ustrojstvo, é. n. = Unutarnje ustrojstvo. <https://www.riarhiv.hr/ustrojstvo.html> (A letöltés ideje: 2024. március 31.)